

Kentsel Bir Strateji Olarak EXPO Etkinliğine Ev Sahipliği Yapmak

Hosting an EXPO Event as an Urban Strategy

Dr. Senem TEZCAN¹, Dr. Bengi POLAT²

Öz

Kentler rekabetçi süreçler içerisinde marka değerini olumlu etkileyecek stratejiler üretmeye çalışmaktadır. Bunlardan biri küresel ölçekli bir etkinlik olan EXPO'dur. EXPO, adaylık sürecinden başlayarak sonrası süreç de dâhil olmak üzere kentlere katkı sağlamaktadır. Her dönem farklı kentte düzenlenen EXPO'lar, düzenlendikleri dönemin özelliklerine bağlı olarak çeşitlenmektedir. Gelişmeler, mimari yaklaşımlar, sanat akımları etkinliğe ev sahipliği yapan kentlerde dünya ile paylaşılmaktadır. Çalışmada incelenen, etkinliklerin kentlere etkileri ve ev sahipliği yapmasında stratejiler iki nedenle çalışılmaya gerek duyulmuştur. Birincisi bir mega etkinliğin kentte ve küresel ölçekte yarattığı etkilerini değerlendirmektir. İkincisi sergilerin kendi karakteristik özellikleri üzerine yoğunlaşarak, kendi dönemleri içerisinde yarattıkları farklılıkları irdelemektir. Bu amaçla ilk sergi olan 1851 sergisinden başlayarak EXPO'lar incelenmiştir. Ardından kente katkıları üzerinden sistematik bir gruplandırma yapılarak analiz edilmiştir. Sonuç kısmında kentsel bir strateji olarak EXPO'ların nasıl ele alınabileceği üzerine görüşler geliştirilmiştir. Çalışmanın amacı EXPO'ya ev sahipliği yapmanın sağladığı avantajlardan faydalanmanın etkinliğin kendi iç dinamikleri ve kente etkileri üzerinden nasıl şekillendiğinin ortaya konmasıdır. EXPO'lar, kentlerin rekabet avantajı elde etmek için ihtiyaç duyduğu imaj, saygınlık ve tanıtım değerlerini sağlamaktadır. İnsanoğlunun ortak sorunlarına çözüm arayarak küresel iş birlikleri yaratmaktadır. EXPO'lar, turizm başta olmak üzere birçok alanda istihdam yaratmakta ve ekonomik katkı sağlamakta; altyapı, kentsel yenileme gibi konularda kentlerin gelişmesini hızlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: EXPO, küreselleşme, Dünya sergisi, mega etkinlikler, kentsel stratejiler

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Cities are making strategies affecting the city brand value positively in competitive processes. One of them, a global-scale event, is EXPOs. That has significant contributions to cities beginning from the candidacy process to the post-EXPO period. The reflections of EXPOs, held in different cities each time, vary depending on the characteristics of the period. Developments, architectural approaches, and art movements are shared by host cities. The effects of events discussed in the paper, on cities and their strategies needed to be studied first to measure the impact on the host city and on a global scale and secondly to analyze their characteristic features and the differences created in their own period. For this reason, EXPOs were examined beginning from the first exhibition in 1851. Then, they were grouped systematically about their contributions to the cities. In the conclusion, opinions on how it can be handled as an urban strategy were developed. Each EXPO wants to benefit from the successes of its predecessors. The aim of the study is to reveal how taking advantage of hosting an EXPO is shaped by the internal dynamics of the event and its effects on the city. The analysis of these events shows their valuable contributions to the image, prestige, and promotion of the cities. In addition, EXPOs provide collaborations through humanity solutions, employment, and economical contributions like tourism and accelerate infrastructure and urban renewal.

Keywords: EXPO, globalization, World exhibition, mega events, urban strategies

Paper Type: Research

¹Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, senemtzn@gmail.com

²Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, bengipolat@gmail.com

Atf için (to cite): Tezcan, S. ve Polat, B. (2023). Kentsel bir strateji olarak EXPO etkinliğine ev sahipliği yapmak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1091-1113.

Giriş

Mega etkinlikler konusu ve ölçeği değişmekle birlikte söz konusu etkinliklere ev sahipliği yapmak, kentlerin başvurduğu kentsel stratejilerdendir. Festivaller, sergiler, kongreler, spor etkinlikleri, kültür başkenti olmak bunlardan bazılarıdır ancak özellikle EXPO'lar ve Olimpiyatlar mega etkinliklerin en öne çıkanlarıdır. Küresel katılımlı bu etkinlikler düzenlendikleri dönemde medyanın da etkisiyle kentlerin tanıtım ve marka stratejilerini güçlendirmektedir, turizm başta olmak üzere kentlerin neredeyse her alanında ekonomik bir canlanma yaratmaktadır. Adaylık sürecinden başlayarak rekabetçi ortamda kentler etkinliklere ev sahibi olabilmek için kentsel mekânları iyileştirmektedir. Kentler mega etkinliğe ev sahibi olduğunda ise etkinliğin türüne göre yeni tesisler üretmektedir ve altyapıyı geliştirmektedir. Bunlardan kültürel bir mega etkinlik olan EXPO'lar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Yarattığı etkiyle ayırt edici nitelikteki etkinliklerden biri olarak EXPO'lar ilk dönemlerinde özellikle üretim araçları, tarım ürünleri veya sanata dair ürünlerde birer vitrin olarak kullanılmıştır. Tarihsel bakımdan önemli noktaların öne çıkarılması, organizasyona ev sahipliği yapan kent, bölge ve ülkeler için saygınlık yaratmasıyla birlikte dönemin farklı alanlardaki ilerlemelerinin paylaşıldığı ve hatta siyasi açıdan birer strateji ögesi olarak görülen etkinlikler haline gelmiştir. Eğitim, bilgi alışverişi, yeni fikir ve ürünlerin sergilenmesi amaçlarıyla gelişen sergiler ilerleyen dönemlerde diplomatik ve ekonomik toplantılar gerçekleştirilmesiyle bu amacı pekiştirmişlerdir. Artan tanınırlığı ile organizasyonel hale gelmesinde 1928 Paris Kongresinde 31 ülkenin imzaladığı sözleşmeyle EXPO türleri, süreleri ve sıklıkları tanımlanmış, ev sahibi ve katılımcı ülkeler için düzenleyici bir prosedür oluşturulmuş ve bir yönetim organı kurulmuştur (Olds, 1988, s. 169-170; Le Bureau International des Expositions - Uluslararası Sergiler Bürosu [BIE], b.t.a). Dünya Sergisi (Dünya Fuarı) 1851, Milano Sergisi 1933, Uluslararası Özellikli Sergi 1936 ve Uluslararası Bahçecilik Sergisi 1960 yılından itibaren düzenlenmeye başlamıştır. Artan kategoriler ve üye sayılarıyla birlikte popülerliğinin küresel düzeye ulaşması birçok ülke ve kentin ilgisini çekmeye başlamıştır. Adaylık sürecindeki rekabet halindeki kentler temalar ve tematik stratejilerle birlikte başta ulaşım olmak üzere yaptıkları yatırımlar üzerinden değerlendirilmekte; bu da sadece fuar döneminde değil aday olma kararının ardından başlayan süreçteki her adımda kente farklı getiriler sunmaktadır. Adaylık sürecinde seçilen tema esasında bir taraftan küresel ölçekteki yeni bir konunun sorgulanmasını sağlarken kentlerin strateji ve uygulamalarında da geleceğe yönelik bakış açısını ortaya koymaktadır ki bu kent için kendini konumlandırmak istediği markayı da göstermektedir. Uzun zaman zarfında gerçekleştirilebilecek yatırımlar için EXPO süreci bir öncü proje niteliği taşımaktadır. Tüm bu nedenler kentlerin birer kentsel strateji olarak sergilere ev sahibi olma isteğini de artırmaktadır.

Çalışmanın EXPO sürecini bir kentsel strateji olarak ele almasının temel nedenini de bu çerçeve oluşturmaktadır. EXPO'lar düzenlendikleri kentlerde ister prestij ya da bilinirliğini artırma isterse küresel sorunlara çözüm bulma arayışında olsun kentler için kentin tanıtımından altyapıya ve mimari ölçeğe kadar farklı alanlarda yatırım yapmasını sağlamaktadır. Uluslararası Sergiler Bürosu'nun (Le Bureau International des Expositions) yetkisi altında düzenlenen EXPO dünya üzerinde dört farklı kategori olan Dünya Sergisi, Uluslararası Özellikli Sergi, Uluslararası Bahçecilik Sergisi ve Milano Sergisi olarak gerçekleştirilmektedir. Milano Sergisi dışındakiler her bir kategori için belirlenen aralıklarda dünyanın farklı kentlerinde olmaktadır. 1851 yılından itibaren gerçekleştirilen etkinliklerin bir tema altında gerçekleştirilmesi bizlere insanoğlunun değişiminin görüntüsünü oluşturmakla birlikte küresel anlamda "ilk"lerin ve "tek"lerin de dünya ile paylaşılmasına aracı olmaktadır. EXPO'lara ev sahipliği yapmak bu etiketlerle birlikte anılmanın getirdiği avantajla kentler farklı kazanımlara sahip olmakta ve bu da rekabeti arttırmaktadır. Bu yarışmacı süreçte kentlerin bunu kentsel stratejilerine nasıl konu ettiği çalışmanın tartışmasını oluşturmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Küreselleşme sürecinde kentler rekabetçi ortamda avantajları yakalamak ve öne çıkmak için farklı kentsel stratejiler üretmektedir. Kültürün ve hizmet sektörünün artan yükselişi ve kentlere sağladığı olumlu etki bu alanda stratejilerin üretilmesini ve küresel mega etkinliklere ev sahipliği yapmayı bu ortamda neredeyse gerekli hale getirmiştir. Ev sahipliği yapma istekliliği Gökçen Dünder'in (2010) ifadesiyle kentlerin "*unvan peşinde*" olmalarından ileri gelmektedir. Bu etkinliklerden EXPO'lar kültür eksenli mega etkinliklerden en öne çıkanı olmakla birlikte kültürel iş birlikleri, bu iş birliklerini kültür, teknolojik gelişmeler ve insanoğlunun karşılaştığı sorunlar üzerine kurgulaması, uzun süreli geçmişi, her dönem farklı bir kentin ev sahipliğinde gerçekleştirilmesi de EXPO'ları özel kılmaktadır. Çalışmanın amacını bu etkinliklere ev sahipliği yapmanın sağladığı avantajlardan faydalanmanın EXPO'nun kendi iç dinamikleri ve kente etkileri üzerinden nasıl şekillendiğinin ortaya konmasıdır.

Çalışmanın bu amacına yönelik olarak düzenlendiği ilk yıllardan günümüze EXPO'lara ev sahipliği yapmanın küresel dağılımı, tematik olarak tarih boyunca değişimi düzenlenen tüm etkinlikler bir bütün olarak dört EXPO kategorisi altında verilmiştir. Her bir kategori için düzenleyici resmi kurum olan BIE'den arşivlenen bilgiler edinilmiştir. Ardından bu bilgiler her bir kategoride ayrı olmak üzere serginin düzenlendiği yıl, düzenlendiği kent, sergi teması ve ziyaretçi sayıları kronolojik olarak makalede verilmiştir. Bu şekilde zaman çizelgesi üzerinde hangi kentlerin ev sahipliği yaptığı ve bunun dünya üzerinde dağılımına erişilmiştir. Ayrıca temaların yine bu akış içerisinde verilmesi, sergilerin temasının düzenlendiği dönemin akımlarıyla ilişkili olmasından insanoğlunun sorunlarının, teknolojik gelişmelerinin, yeniliklerin de görülebilmesini sağlamıştır. Ziyaretçi sayılarına değinilmesinin en önemli nedeni ise EXPO'ların küresel etkisini ortaya koymaktır. Ardından edinilen veriler buluşlar, yenilikler, EXPO mimarisi ve kentsel dönüşüm projeleri şeklinde değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise tüm bu veriler kentsel bir strateji olarak ele alındığı için kentlere "*katkı*", "*kazanım*", "*fırsat*" gibi bu stratejilere başvurmanın kentler için neden önemli olduğu üzerine çıkarımlar yapılmıştır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

2.1. Mega Etkinlikler

Mega etkinlikler kısa süren ancak sonuçları kısa ve uzun vadede görülebilen etkinliklerdir. Bir etkinliğin mega olması ölçekle alakalı bir konudur. Örneğin Hiller (1995, s. 377) 1.000 veya daha fazla delegenin katıldığı toplantı ve kongrelerin orta büyüklükteki (500.000 ila 1 milyon nüfuslu) bir ev sahibi şehir için bir mega etkinlik karakterini üstlenebileceğini belirtmiştir. Bir etkinliğin uluslararası turizm pazarını hedeflemesi onu "*mega*" yapmaktadır. Turizmde ekonomik bir canlanma ile birlikte altyapı iyileştirmeleri, kentsel mekânda düzenlemelerin yapılması, kentlinin kentle gurur duyması gibi somut olmayan katkıları kentlere fayda sağlamaktadır. Etkinlikler, dünya üzerinde geniş bir hedef kitleye sahip olması, uluslararası ve geniş ölçekli katılımın gerçekleşmesi ile kitle iletişim araçları vasıtasıyla etkinliğin dünyaya taşınması önemlidir (Roche, 1994, s.1-2; Hiller, 1998, s. 47; Hiller, 1999, s. 182). Mega etkinliklerin itibarı "*mutlaka görülmesi gerekir*" üzerine kurgulanmaktadır (Lim ve Lee, 2007, s. 408). Özellikle başarılı organize edildiğinde uluslararası medyanın etkisiyle olumlu imaj ve kimlik için önemli bir role sahip olan etkinlikler tüm ekonomiyi etkilemektedir (Roche, 1994, s. 1-2; Can, 2015, s. 3). Kültürün markalaşma süreçlerinde kullanılması başvurulan stratejilerden birisidir. Kentsel simgelerin inşası, sloganlar aracılığıyla yaratılan temalar, kültürel mirasın yeniden ele alınmasını içeren miras madenciliği ve rekabetçi ortamın sonucunda ortaya çıkan büyük olaylar yani mega etkinlikler kültürün markalaşması içerisinde değerlendirilmektedir (Timur vd., 2016, s. 1033-1034).

EXPO'lar ve Olimpiyatlar mega etkinliklerin en çarpıcı örnekleri arasında kabul edilebilir. Ayırt edici özellikleri ile mega etkinlikler medyanın gücü ve prestij ile birlikte ev sahipliği yapan kentteki ekonomik etkileri ile birlikte anılmaktadır. Her iki organizasyonun yönetimi de aday kentlerden en uygun olanını seçeceğinden bu durum kentler arasında bir

rekabet yaratmaktadır. Kentlerin gelişimi ve yenilenmesi ve ekonomik büyümeyi teşvik etmesi için önemli bir ivme yarattığı düşünülen bu etkinliklerin gerçekleştiği kentler rekabetçi süreçlerde “*girişimci kent*” olarak hareket etmekte ve stratejilerini bunun üzerine kurgulamaktadırlar (Hiller, 1999, s. 182; Cornelissen, 2004, s. 41; Burbank vd., 2002, s. 181).

Kentler için bilimsel yazında mega etkinliklerin pek çok olumlu etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Öncelikle mega etkinliklerin kentlerde hedeflere ulaşmada motivasyonel bir ivme yarattığını söylemek mümkündür (Terekli ve Çobanoğlu, 2018, s. 98). Bunlardan en önemlisi ise medya etkisini arkasına alan kentin ve ulusun bilinirliğinin artması ve dünya çapında bir tanıtıma olanak sağlamasıdır (Görkemli vd., 2014, s. 190; Witt, 1988, s. 76; Lim ve Lee, 2007, s. 408). Mega etkinlikler, kent markasında iyileştirici etki yaratmaktadır (Marin-Aguilar ve Vila-López, 2015, s. 632; Timur vd., 2016, s. 1034). Etkinlikler hem düzenledikleri dönemde hem de sonrasında kentlere bıraktıkları somut miraslarla büyük turizm akışları oluşturmaktadır (Witt, 1988, s. 77; Timur vd., 2016, s. 1034) ve birçok sektörde ekonomik canlanma sağlamaktadır (Eryılmaz ve Cengiz, 2012, s. 95). Yerel halk için ise etkileri artan gurur ve farkındalık yaratmış olması gibi psikolojik olabildiği gibi kültürel olanakların geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artması ve kentsel mekânın iyileştirilmesi şeklinde somut da olabilmektedir (Witt, 1988, s. 77; Timur vd., 2016, s. 1034). Etkinlikler için harcanan bütçelerde yol ve toplu taşıma yatırımları önemli yer tutmaktadır ve erişimi artırıcı projeler üretilmektedir (Silvestre, 2009, s. 17). Gerçekleşen etkinlik kentte altyapının yenilenmesini hızlandırmaktadır, etkinliğin konusuna göre (stadyum, sergi ve kongre salonları vb.) yeni yapılar inşa edilmesinin aracı olmaktadır (Hiller, 1999, s. 183; Hereźniak ve Florek, 2018, s. 93).

Bununla birlikte olası olumsuz etkileri de bilimsel yazında tartışılmaktadır. Etkinliklere ev sahipliği yapmak kitle iletişim araçları ile kentin dünyaya tanıtılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle iyi yönetilmemiş bir organizasyonda bu durum yalnızca kentin olumlu yönlerinin değil aynı zamanda olumsuzlukların da dünyaya paylaşılmasını neden olmaktadır. İşsizlik, yoksulluk, çevre kirliliği, trafik gibi birçok çözümlenememiş sorun görünür hale gelmektedir. Bu durum Silverstre’un (2009, s. 9) belirttiği gibi spot ışıklarının kente dönmesinin arzu edildiği mega etkinliklere ev sahipliği yapmak sadece güçlü tarafları değil aynı zamanda zayıflıkları ve sorunları da büyütürken paylaşmaktadır. Diğer eleştiriler ise etkinliğin kente etkisinin ölçülme biçimi, etkinliklerin ihtiyaç duyduğu altyapıyı inşa ederken kamu kaynaklarının özel şirketlere aktarılması, ortaya çıkan sosyal refahtan kentin her kesiminin aynı ölçüde faydalanamayacağı üzerinedir (Teigland, 1999, s. 316; Horne, 2007, s. 88; Jago vd., 2010, s. 228). Kentsel alanlarda yaşayanlar arasındaki ayrımı Jago vd. (2010, s. 227) “*kentin atıl durumda olan kısımlarının yeniden inşası sonucunda bu bölgelerde yaşayan alt sosyo-ekonomik gruplar burada yapılan dönüşümle yerinden edilebilmektedirler*” şeklinde ifade etmişlerdir. Sonuç olarak olumlu yanları oldukça güçlü olmakla birlikte olumsuzlukların göz ardı edildiğini (Hiller, 1998, s. 47) belirtmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca olumlu etki edeceği öngörülen tüm faydalar büyük yatırım ve masraf gerektirmektedir (Magno ve Dossena, 2020, s. 1; Malfas vd., 2004, s. 210).

2.2. EXPO

Ekonomik Olimpiyatlar olarak da anılan EXPO, dünya üzerinde Olimpiyatlar ile birlikte mega etkinlikler arasında öne çıkmaktadır. Süresi, ölçeği, çok sayıda katılımcı ülkenin olması ve küresel özellikteki bir tema etrafında biçimleniyor olması ile öne çıkmaktadır. EXPO’nun küresel bir konu veya soruna karşı çözüm üretme yolunda tartışmaları içermesi esasında onu farklı kılmaktadır. Ayrıca ev sahipliği yapan ülkenin tema ve EXPO kurgusunu kendi yerel değerleri ile şekillendirmesi düzenlenen her bir sergiyi de çeşitlendirmektedir. Uluslararası olması ve ev sahibi kentin belirlediği temaya uygun olarak ülkelerin pavyonları aracılığıyla katılması, toplumun eğitilmesi ve küresel iş birliği bakımından etkinliği değerli hale getirmektedir (Hallaq vd., 2020, s. 2-3; Yu vd., 2012, s. 47; Kim, 2011, s. 286; B. Güzel ve Ö. Güzel, 2016, s. 25). Kente ekonomik katkıları ise marka değeri yaratma, turizm açısından destinasyon yaratma ve yerel ekonomiyi canlandırması şeklinde sıralanabilir. Aynı zamanda

EXPO süreci, ulaşım başta olmak üzere kente yönelik altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi, inşa sürecini hızlandırması ve kentsel mekânda yarattığı dönüşümler açısından önemlidir.

3. Küresel Rekabette Kentsel Stratejilerden Biri Olarak EXPO'ya Ev Sahipliği Yapmak

Kentler, küresel anlamda kendilerini konumlandıkları markalar ile pazarlama ve rekabetçi süreçlere girmektedirler. Daha çok yatırım, daha çok ziyaretçi ve kentlilerine yönelik uygulamaların küresel alanda dikkat çekmesi amacıyla kendilerini ön plana çıkaracak ve kentin tamamına etki edecek öncü etkinliklere ev sahipliği yapmak istemektedirler. Özellikle hizmet sektörünün günümüzde artan önemi ve kentlerin tanıtıma duydukları ihtiyaç olumlu tarafları öne çıkarma ve risk oluşturan olumsuz etiketleri bertaraf etme yönündeki hedefler bu istekliliği daha da artırmaktadır. Bu nedenle kent karar vericileri, kent vizyonları dahilinde kentlerinin pazarlanmasında mega olaylara ve kültürel yenilenmeye daha çok ilgi göstermektedirler (Kavaratzis, 2004, s. 68).

Kentlerin girişimci olması ise mega etkinlikler gibi küresel fırsatlardan yararlanmalarını sağlamaktadır. Yerel politikalarla desteklenmesi de başarıyı sağlamada etkili olmaktadır (Acs vd., 2008, s. 6). Girişimci kentler, hükümetleri bir refah sağlayıcısı olarak görmekten öte hükümetlerin kentlerin pazarlanmasında bir girişimci olarak hareket etmesine ve kentlerin büyümesine teşvik etmesi gerektiğini savunmaktadır. Esnekliğin öne çıktığı bu dönemde küresel ekonomi ile bağlantı kurarak üretilen girişimci stratejiler, kentsel kalkınma açısından önemlidir (Chan ve Li, 2017, s. 668). Destinasyon pazarlamasında ve marka geliştirilmede büyük ölçekli etkinliklere ev sahipliği yapmak öne çıkmaktadır (Yu vd., 2012, s. 50). Kentin imajı ve çekici marka kimlikleri oluşturmak; bu kimliklerin küresel dolaşımını sağlamak için medyayı da arkasına alan mega etkinlikler önemli hale gelmektedir. Olimpiyat oyunları ve EXPO'lar mega etkinliklerin en önemlileridir (B. Güzel ve Ö. Güzel, 2016, s. 23; Kim, 2011, s. 286; Wang vd., 2012, s. 1285).

3.1. EXPO ve Kategorileri

“*Ekonomik Olimpiyatlar*” olarak da adlandırılabilir EXPO'lar kentler üzerinde kısa ve uzun vadede önemli etkiler yaratmaktadır. Ev sahibi ve katılımcı ülkeler EXPO'lar aracılığıyla insan hayatını olumlu yönde etkileyecek kültürel, bilimsel, teknolojik ve endüstriyel başarılar sergilemektedirler (Xue vd., 2012, 746). Kentsel strateji olarak ele alındıklarında ise mekânsal, ekonomik ve sosyal alanlarda kazanımlar sağladığı görülmektedir.

Markalaşma ve küresel yarışta bir kentin adının duyulması, kültürel kalkınmanın gerçekleştirilmesine olanak sağlaması gibi sosyal katkılar soyut etkileri oluştururken (Kisusi, 2014, s. 12; Karmowska, 2003, s. 141) somut etkiler, kentsel mekânın dönüşümü ve büyük ölçekli yatırımların gerçekleştirilmesi şeklindedir. Özellikle geçmiş örneklerle bakıldığında mega etkinliklerin ihtiyaç duyulan altyapı ve yenileme faaliyetlerini hızlandırdığı; diğer hedeflenen uygulamalar için de öncü (flagship) bir görev üstlendiği görülmektedir.

Her bir EXPO, mirası ile birlikte anılmaktadır. Bu miras, buluşlar, yeni yaklaşımlar, sanat akımları, mimari eserler, dünya tarihi açısından “*ilk*”ler ve “*tek*”ler ile anılan olay ve gelişmelerdir. Yüzyıllı aşkın tarihi ve ilk düzenlendikleri yıllardan itibaren katılımcı ülke sayıları 246'yı bulan bu etkinlikler küresel olarak üretilen bilgi ve deneyimleri içermektedir (BIE, b.t.b; b.t.e; b.t.g; b.t.i). Sergiler için uluslararası yerine de kullanılan “*evrensel*” ifadesi bu etkinliklerin insan emeğinin ve yaratıcılığının temas ettiği tüm alanları kapsadığını ifade etmektedir. Üretim yanı sıra “*sosyal*” ve “*eğitimsel*” sorumluluklar taşımaktadırlar (Domini, 2019, s. 4).

3.1.1. Dünya Sergisi

EXPO'ların ilk kategorisi olan Dünya Sergileri, ilgi çekici ve evrensel bir tema çerçevesinde çözümler üretmeye çalışan ve düzenlenen sergilerle küresel bir buluşma ortamı

yaratılan etkinliklerdir. Çok sayıda ziyaretçinin katılması, sadece ev sahibi ülkenin değil katılımcı ülkelerin de kendilerini ifade etmesine olanak tanıyan organizasyonlar olan Dünya Sergileri, kentlerin gelişimi için fırsatlar sunmaktadır. Büyük Sergi olarak ilk defa 1851’de Londra’da düzenlenen Dünya Sergisi, tema bakımından dikkat çekici olması ve dünya çapında ilgi görmesiyle tekrarlanan bir etkinliğe dönüşmüştür. Tablo 1’de Dünya Sergilerinin yıllar itibarıyla düzenlendikleri kent, sergi teması ve etkinliğe katılan ziyaretçilerin sayısı verilmektedir.

1928 yılından itibaren BIE tarafından düzenlenen ve denetlenmeye başlayan fuarda insanlığın bilgisini geliştiren, sosyal, bilimsel, teknolojik ve ekonomik ilerlemeleri vurgulayan temalar tercih edilmiştir. Dünya Sergileri, eğitim ve ilerleme platformları olarak değerlendirilmektedirler. Her beş yılda bir düzenlenen fuarın süresi altı aya kadar olabilmektedir. Özellikle ilk dönemlerinde prestijin önemli olduğu etkinlikler günümüzde küresel ölçekteki sorunlara çözüm bulma arayışıyla gerçekleştirilmektedir. İlk EXPO’lar olan Dünya Sergileri endüstri devriminden oldukça etkilenmiştir. Buharlı makinelerin yarattığı teknoloji, sanayideki yenilikler ve tarım alanındaki gelişmeler paylaşılmış, sanat ve mimari alanındaki yenilikler dünyaya tanıtılmıştır. Tüm bu girişim ve yenilikler, sergi, kongre ve konferanslarla desteklenerek alanında uzmanların buluşmasını sağlamıştır. İlk dönem Dünya Sergileri ayrıca birer vitrin görevi görmektedir. Savaş sonrası kentlerin yeniden doğuşunu dünyaya göstermek, kültürel değerlerini temalarla birlikte ve sanat aracılığıyla paylaşmak, prestij ve gücünü sunmak veya kötü şöhret, ekonomik kriz gibi olumsuz imajlarının izlerini silmek gibi amaçlarla da düzenlenmiştir (Batuhan, 2020, s. 283; BIE, b.t.c; B. Güzel ve Ö. Güzel, 2016, s. 25). İlk dönem temaları tarım, sanayi, sanat ve teknoloji üzerine yoğunlaşırken ilerleyen dönemlerde yaşanan dünya savaşlarının etkisiyle barış, hümanizm gibi temalar eklenmeye başlanmıştır. 2000’li yıllardan itibaren ise sürdürülebilirlik, çevre, sağlık, enerji gibi konular sorun olarak görülerek temalarla tartışmaya açılmıştır.

Tablo 1. Dünya Sergisi kent, tema ve ziyaretçi sayıları

Yıl	Şehir	Ülke	Tema	Ziyaretçi Sayısı
1851	Londra	Birleşik Krallık	Ulusların sanayisi	6.039.165
1885	Paris	Fransa	Tarım, sanayi ve güzel sanatlar	5.162.330
1862	Londra	Birleşik Krallık	Sanayi ve sanat	6.096.617
1867	Paris	Fransa	Tarım, sanayi ve güzel sanatlar	15.000.000
1873	Viyana	Avusturya	Kültür ve eğitim	7.255.000
1876	Philadelphia	ABD	Toprak ve maden sanatları, imalatı ve ürünleri	10.000.000
1878	Paris	Fransa	Yeni teknolojiler	16.156.626
1880	Melbourne	Avustralya	Ulusların sanat, imalat, tarım ve endüstriyel ürünleri	1.330.000
1888	Barcelona	İspanya	Güzel ve endüstriyel sanat	2.300.000
1889	Paris	Fransa	Fransız devriminin yüzüncü yıldönümü kutlaması	32.250.297
1893	Chicago	ABD	Amerika'nın keşfinin dört yüzüncü yıldönümü	27.500.000
1897	Brüksel	Belçika	Modern hayat	6.000.000
1900	Paris	Fransa	19. yüzyıl: Genel bakış	50.860.801
1904	St. Louis	ABD	Louisiana'nın alımının yüzüncü yıldönümü kutlaması	19.694.855
1905	Liege	Belçika	75. bağımsızlık yıldönümü anısına	7.000.000
1906	Milano	İtalya	Ulaşım	Bilgi yok
1910	Brüksel	Belçika	Sanat ve bilim eserleri, ulusların tarım ve sanayi ürünleri	13.000.000
1913	Ghent	Belçika	Barış, sanayi ve sanat	9.503.419
1915	San Francisco	ABD	Panama Kanalı'nın açılışının kutlanması	18.876.438
1929	Barcelona	İspanya	Sanayi, sanat ve spor	5.800.000
1933	Chicago	ABD	Sanayi ve bilimsel araştırma arasındaki bağımsızlık	38.872.000
1935	Brüksel	Belçika	Ulaşım	20.000.000
1937	Paris	Fransa	Modern yaşamda sanat ve teknoloji	31.040.955
1939	New York	ABD	Yarının dünyasını inşa etmek	Bilgi yok
1949	Port-au-Prince	Haiti	Barış festivali	250.000
1958	Brüksel	Belçika	Bir dünya görüşü: yeni hümanizm	41.454.412
1962	Seattle	ABD	Uzay çağındaki insan	9.000.000
1967	Montreal	Kanada	İnsan ve dünyası	50.306.648
1970	Osaka	Japonya	İnsanlık için ilerleme ve uyum	64.218.770
1992	Seville	İspanya	Keşif çağı	41.814.571
2000	Hannover	Almanya	İnsanlık - doğa - teknoloji	18.100.000
2005	Aichi	Japonya	Doğanın bilgeliği	22.049.544
2010	Şangay	Çin	Daha iyi şehir, daha iyi yaşam	73.085.000
2015	Milano	İtalya	Gezegeni beslemek, yaşam için enerji	21.500.000
2020	Dubai	BAE	Akılları birleştirmek, geleceği yaratmak	24.102.967
2025	Osaka	Japonya	Hayatlarımız için gelecek toplamunu tasarlamak	Düzenlenecek

Kaynak: BIE, b.t.b

3.1.2. Uluslararası Özellikli Sergi

Uluslararası saygın sergiler olarak bilinen temalı EXPO'lar insanlığın karşı karşıya kaldığı belirli bir soruna cevap vermek için tasarlanmış küresel etkinliklerdir (BIE, b.t.d). Çok sayıda ziyaretçinin geldiği bu etkinlik en fazla üç ay sürelidir ve sergi alanı yirmi beş hektarla sınırlandırılmıştır. Bu kategori altında daha çok sayıda ülkenin ev sahipliği yapmasına olanak sağlayacak biçimde iki Dünya Sergisi arasında gerçekleştirilmektedir. 1936 yılından itibaren gerçekleştirilen sergide ilk dönem temaları havacılık, gemicilik, tekstil, ziraat gibi belirli sektörler üzerinedir. Bununla birlikte su, enerji ve sürdürülebilirlik temaları da bu etkinlikte yer almıştır. Ayrıca Uluslararası Özellikli Sergi'lerde konut ve yakın çevresine yönelik temalar olan, ulaşım, yaşam alanlarına yer verilmesi, doğrudan yapılı çevreye ilişkin temaların da olduğu göstermektedir (Batuhan, 2020, s. 283; BIE, b.t.d). Tablo 2'de Uluslararası Özellikli Sergilerin yıllar itibariyle düzenlendikleri kent, sergi teması ve etkinliğe katılan ziyaretçilerin sayısı verilmektedir. İlk dönem Uluslararası Özellikli Sergi ziyaretçi sayılarına ulaşılacakla birlikte özellikle 1950'li yıllardan itibaren gözlemlenen ziyaretçi sayıları önemli küresel etkinliklerden biri olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Uluslararası Özellikli Sergi kent, tema ve ziyaretçi sayıları

Yıl	Şehir	Ülke	Tema	Ziyaretçi Sayısı
1936	Stockholm	İsveç	Havacılık	Bilgi yok
1938	Helsinki	Finlandiya	Havacılık	Bilgi yok
1939	Liege	Belçika	Su sanatı	Bilgi yok
1947	Paris	Fransa	Şehircilik ve konut	Bilgi yok
1949	Stockholm	İsveç	Spor ve fiziksel kültür	Bilgi yok
1949	Lyon	Fransa	Kırsal habitat	Bilgi yok
1951	Lille	Fransa	Tekstil	1.500.000
1953	Roma	İtalya	Ziraat	1.700.000
1953	Kudüs	İsrail	Çölün fethi	600
1954	Napoli	İtalya	Gemicilik	Bilgi yok
1955	Torino	İtalya	Spor	120
1955	Helsingborg	İsveç	Çevrede modern insan	Bilgi yok
1956	Beit Dagon	İsrail	Turuncgiller	Bilgi yok
1957	Berlin	Almanya	Hansa Bölgesinin Yeniden İnşası	1.000.000
1961	Torino	İtalya	İnsan ve çalışması-teknolojik ve sosyal gelişmelerin yüzyılı: başarılar ve beklentiler	5.000.000
1965	Münih	Almanya	Ulaşım	2.500.000
1968	San Antonio	ABD	Amerika'da medeniyetlerin birleşmesi	6.384.482
1971	Budapeşte	Macaristan	Dünya'daki ev	1.900.000
1974	Spokane	ABD	Yarının canlı yeni ortamını kutluyoruz	5.600.000
1975	Okinawa	Japonya	Görmek istediğimiz deniz	3.485.750
1981	Filibe	Bulgaristan	Dünya-yaşam gezegeni	Bilgi yok
1982	Knoxville	ABD	Enerji dünyayı döndürür	Bilgi yok
1984	New Orleans	ABD	Nehirlerin dünyası-yaşam kaynağı olarak tatlı su	7.335.000
1985	Tsukuba	Japonya	Konutlar ve çevresi-evde insan için bilim ve teknoloji	20.334.727
1986	Vancouver	Kanada	Ulaşım ve iletişim: hareket halindeki dünya-temastaki dünya	22.111.578
1988	Brisbane	Avustralya	Teknoloji çağında boş zaman	18.560.447
1991	Filibe	Bulgaristan	Gençlerin barış dünyasının hizmetindeki faaliyeti	Bilgi yok
1992	Cenova	İtalya	Cristopher Columbus: Gemiz ve deniz	1.706.148
1993	Daejon	Güney Kore	Yeni bir kalkınma yolunun zorluğu	14.005.808
1998	Lizbon	Portekiz	Okyanuslar: Gelecek için bir miras	10.128.204
2008	Zaragoza	İspanya	Su ve sürdürülebilir kalkınma	5.650.943
2012	Yeosu	Güney Kore	Yaşayan okyanus ve sahil	8.203.956
2017	Astana	Kazakistan	Geleceğin enerjisi	3.977.545
2023	Buenos Aires	Arjantin	Dijital yakınsamada yaratıcı endüstriler	Düzenlenecek

Kaynak: BIE, b.t.e

3.1.3. Uluslararası Bahçecilik Sergisi

Uluslararası Bahçecilik Sergisi sağlıklı yaşam, yeşil ekonomi, sürdürülebilirlik, eğitim ve inovasyon gibi konularda bahçecilik ve tarım endüstrileri arasında iş birliği, bilgi paylaşımı ve çözümü teşvik eden etkinliklerdir (Batuhan, 2020, s. 284; BIE, b.t.f). Tablo 3'te serginin yıllar itibariyle düzenlendiği kent, tema ve ziyaretçi sayıları verilmektedir. Bu kategorideki sergilere en çok Almanya ve Hollanda kentleri ev sahipliği yapmıştır. 1960 yılından itibaren düzenlenmeye başlayan etkinlik çok sayıda ziyaretçi için bir destinasyon noktası oluşturmuştur. Bu kategorideki sergiler BIE ve AIPH (Association of International Horticultural Producers - Uluslararası Bahçe Bitkileri Üreticileri Birliği) himayesinde organize edilmektedir. Sergiler iki

yılda bir gerçekleştirilmektedir. Bir ülkenin ikinci kez ev sahipliği yapabilmesi için iki sergi arasında on yıl olması gerekmektedir. Altı aya kadar bir süreyi kapsamaktadır. Botanikle ilgili konuları merkezine alan temalar 1980'lerden sonra insanı ve kenti içine alan, 1990'lardan sonra kentsel mekânları içeren, son dönemlerde ise yaşam kalitesi gibi konulara değinen içerikler dahil edilmiştir (Batuhan, 2020, s. 284; BIE, b.t.f).

Tablo 3. Uluslararası Bahçecilik Sergisi kent, tema ve ziyaretçi sayıları

Yıl	Şehir	Ülke	Tema	Ziyaretçi Sayısı
1960	Rotterdam	Hollanda	Uluslararası bahçecilik	4.000.000
1963	Hamburg	Almanya	Ekonomi ve kültür açısından tüm kategorilerde bahçecilik	5.400.000
1964	Viyana	Avusturya	Uluslararası bahçecilik	2.100.000
1969	Paris	Fransa	Fransa'nın çiçekleri ve dünyanın çiçekleri	2.400.000
1972	Amsterdam	Hollanda	Uluslararası bahçecilik tarafından gerçekleştirilen çabalar	4.300.000
1973	Hamburg	Almanya	Uluslararası bahçecilik	5.800.000
1974	Viyana	Avusturya	Uluslararası bahçecilik	2.600.000
1980	Montreal	Kanada	İnsanın sosyo-kültürel faaliyetleri ile fiziksel çevresi arasındaki ilişki	Bilgi yok
1982	Amsterdam	Hollanda	Uluslararası bahçecilik	4.600.000
1983	Münih	Almanya	Uluslararası bahçecilik	11.600.000
1984	Liverpool	Birleşik Krallık	Uluslararası ve ulusal bahçecilik alanında gerçekleştirilen ilerleme	3.380.000
1990	Osaka	Japonya	Doğa ve insanlığın birlikte uyum içinde yaşaması	23.126.934
1992	Zoetermeer	Hollanda	Bahçeciliğin kalite, teknik, bilim ve yönetim alanlarında sürekli bir yenilenme sürecine dahil edilmesi	3.335.600
1993	Stuttgart	Almanya	Şehir ve doğa - sorumlu yaklaşım	7.311.000
1999	Kumming	Çin	İnsan ve doğa - 21. yüzyıla doğru yürüyüş	9.427.000
2002	Haarlemmermeer	Hollanda	21. yüzyılda Hollanda bahçeciliğinin ve uluslararası bahçeciliğin yaşam kalitesine katkısı	2.071.000
2003	Rostock	Almanya	Bir sahil parkı. Yeni çiçekli bir dünya	2.600.000
2006	Chiang Mai	Tayland	İnsanlık sevgisinin ifade edilmesi	3.848.791
2012	Venlo	Hollanda	Doğada tiyatrunun bir parçası olun; yaşam kalitesine yaklaşmak	2.046.684
2016	Antalya	Türkiye	Çiçekler ve çocuklar	4.963.571
2019	Pekin	Çin	Yeşil yaşa, daha iyi yaşa	9.340.000
2022	Amsterdam-Almere	Hollanda	Büyüyen yeşil şehirler	Düzenlenecek
2023	Doha	Katar	Yeşil çöl, daha iyi çevre	Düzenlenecek

Kaynak: BIE, b.t.g

3.1.4. Milano Sergisi

Milano Sergisi (The Milan Triennial Exhibition of Decorative Arts and Modern Architecture) mimarlık, tasarım ve sanat üzerine Milano'da tekrarlanan uluslararası sergidir. Sergi her dönemde o günün sorunlarını yansıtacak sanat, davranış bilimleri ve bilimsel araştırmayı birbirine bağlayarak çağdaş ve disiplinlerarası tartışmaları etrafında bir temada düzenlenmektedir. Katılımcılarını ülkeler, kentler, bölgeler, üniversiteler, şirketler, tasarım merkezleri, sanat dernekleri, müzeler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve genç tasarımcı gruplar oluşturmaktadır. Altı aya kadar süren etkinlik Milano'da bir müze olan Triennale Milano tarafından organize edilmektedir. Özellikle 1950'li yıllarda tasarım dünyasının mutlaka görülmesi gereken en prestijli uluslararası sergilerinden biriydi (BIE, b.t.h; Fallan, 2014, s. 1). Sergi ilk dönem konularını sanat akımları, yaşam, tasarım, üretim ve standartlar üzerine kurgularken sonraki dönemlerde kent, yaşam alanları, insan gibi temaları içine alacak şekilde gerçekleştirilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Milano Sergisi temaları

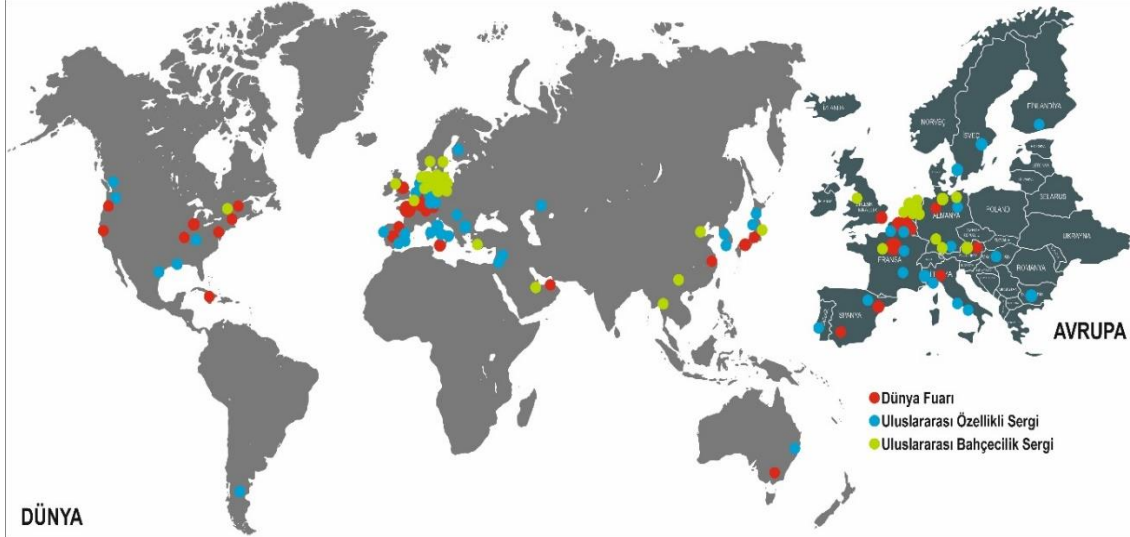
Yıl	Tema	Yıl	Tema
1933	Tarz - Medeniyet	1964	Boş Zaman
1936	Süreklilik - Modernite	1968	Büyük Sayı
1940	Düzen - Gelenek	1988	Dünya Şehirleri ve Metropolis'in Geleceği
1947	Ev	1992	Nesneler ve Doğa Arasındaki Yaşam: Planlama ve Çevrenin Zorluğu
1951	Ürünler - Standartlar	1996	Kimlikler ve Farklılıklar
1954	Prefabrikasyon - Endüstriyel Tasarım	2016	21'inci yüzyıl. Tasarım Sonrası Tasarım
1957	Günümüz Medeniyetinde İfade Kalitesinin İyileştirilmesi	2019	Kırık Doğa: Tasarım İnsanın Hayatta Kalmasını Sağlıyor
1960	Ev ve Okul		

Kaynak: BIE, b.t.i

3.2. EXPO'ya Ev Sahipliği Yapmanın Kentler Açısından Küresel Etkileri

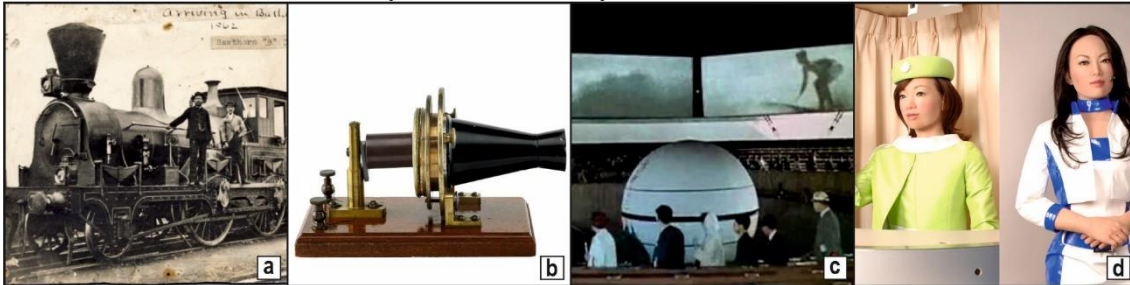
Şekil 1'de her dönem aynı kentte düzenlenen Milano Sergisi dışında Dünya Sergisi (Dünya Fuarı), Uluslararası Özellikli Sergi ve Uluslararası Bahçecilik Sergisinin dünya üzerindeki dağılımı görülmektedir. Tüm etkinliklerin yarısından fazlası (yaklaşık %64'ü) Avrupa'da düzenlenmiştir.

Şekil 1. EXPO'ya dünya üzerinde ev sahibi olan kentlerin dağılımı³

EXPO'lar temelde yenilikçi yaklaşımlarla toplumu eğitmek gibi bir misyona da sahip olmasından dolayı her alanda buluş, yenilik ve yeni yaklaşımların izlenebildiği ve tanıtıldığı etkinliklerdir. Sergilerdeki yüksek teknoloji ve yenilikçi makinalar, mineraller ve üretilen mahsuller, geniş bir ürün yelpazesindeki üretim çıktıları sergileri dünya çapında görünürlük sağlayan büyük pazar yerleri haline getirmiştir (Domini, 2019, s. 4). Ulaşımaya yönelik yeni araçlar, günümüzde kullandığımız teknolojilerin ilk modellerinin tanıtımı, dünya fuarları ile küresel ölçekte paylaşılmıştır. Birer vitrin olarak buluşların, hem ülkelerin teknolojik gelişmelerini dünya ile paylaşarak prestij elde etmesi hem de bu yeniliklerin EXPO'larla birlikte ele alınması sergilerin miraslarından biri olarak görülmektedir. Şekil 2'de bu buluşlara 1862 yılında Londra'da gerçekleşen fuarda demiryolları ve gemilerde buhar motorlarının kullanılması, 1876 Philadelphia Sergisi'nde Alexander Graham Bell'in deneysel telefonu tanıtması, Japon bilimkurgu üzerine becerilerini 1970 EXPO'sunda sergilemesi ve 2005 Aichi Sergisi'nde Kokoro insansı robotlarının resepsiyonist olarak görev yapması örnek verilmiştir. (National Museum of American History, b.t.; Brittain, 2005, s. 469; Gardner, 2011, s. 26; Mewes ve Heloir, 2009, s. 9).

Şekil 2. Yeni buluşlara örnekler

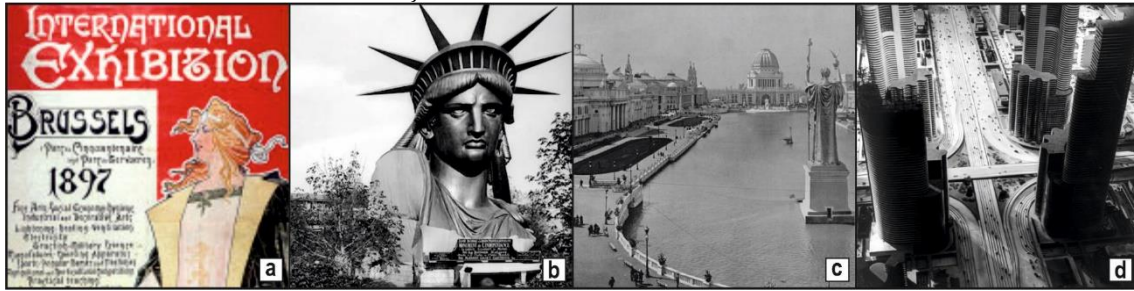

Kaynak: (a) Sovereign Hill Education, 2015; (b) National Museum of American History, b.t.; (c) EXPOmuseum, b.t.; (d) Kokoro, b.t.

³ Şekil 1, Tablo 1, 2 ve 3'teki verilerin freepik, 2017 ve Layerace, 2016 altlıkları üzerine işlenmesiyle üretilmiştir

Bununla birlikte, bu buluşların ülkeler ile de ilişkisi bizlere yeniliklerin birer tanıtımının olduğunu göstermektedir. Buhar motorlarının İngiltere ile ve Japonya'nın robot teknolojisi ile anılması buna örnektir (Lienhard, b.t.; Kumar, 2021). Bu küresel paylaşımlar salt ürün icadı ile değil, EXPO'da sergilenen neredeyse her konuda miras niteliğinde değerler yaratmaktadır. Bu örneklerden bir tanesi 1897 Brüksel EXPO'sunda Art Nouveau sanatçısı Henri Privat Livemont tarafından yapılan afiştir. Posterde yer alan öğeler diğer Avrupa ekonomileriyle rekabet etme yeteneğini göstermektedir (Binkley, 2019, s. 45). Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) özgürlük ve demokrasi ruhunun en güçlü sembollerinden ve dünyanın en ünlü landmarklarından biri olan Özgürlük Heykeli, Fransa'nın kardeş cumhuriyeti ABD'ye bağımsızlığının 100. yılında sembolik bir hediye olarak gönderilmiştir. Heykelin kafası ise 1878 Paris Dünya Sergisinde sergilenmiş ve dikkat çekmiştir. Bu ilgede, elektriğin kamusal anıtları aydınlatması için kullanılması da etkili olmuştur (Moreno, 2004, s. 7; Hansen, 2007, s. 34; Wood Cordulack, 2005, s. 151). Mimari yeniliklerin yanı sıra o günün teknolojisi ve bilim kurgu yaklaşımları ile geleceğin kentlerini tartışmak bir diğer yenilikçi yaklaşımdır. Buna en popüler örneklerden biri ise EXPO 1893'de "*White City (Beyaz Şehir)*"dir. Chicago'da gerçekleşen sergi daha sonra hazırlanan kent planına ilham kaynağı olmuştur (Smith, 2006, s. 19). Bir diğer örnek, EXPO 1939 New York Dünya Sergisi'ndeki "*Yarının Dünyasını İnşa Etmek*" temasıyla paylaşılan Norman Bel Geddes'in tasarımı olan "*1960 Yılıın Kenti*"dir (Library of Congress, b.t.) (Şekil 3).

Şekil 3. Yeniliklere örnekler

Kaynak: (a) BIE, b.t.i; (b) Paris Insiders Guide, b.t.; (c) Chicago Architecture Center, b.t.; (d) Taylor, 2013

Mimari eserler sergilerin en somut miraslarından biridir. Bu eserlerin çoğu kentler için önemli simgeler haline almıştır. Bunlardan günümüze kadar kalamayan 1851 Londra'daki Kristal Palas ilk kez bir yapı fabrikasyon parçalardan oluşturularak üretilmiştir. Sanat, tasarım, bilim ve endüstrideki küresel başarıları büyük bir cam çatı altında sergilemek için tasarlanmıştır. Bu öncü eser yeni malzeme ve yapım teknikleri açısından yenilikçi bir mimari yaklaşım olarak sunulmuştur (Çetinel, 2012, s. 7; Merrill, 2012, s. 322; Schoenefeldt, 2016, s. 236). Bununla birlikte birçok yapı ise günümüzde de varlığını sürdürmektedir ve buldukları kentlerin önemli sembollerindedir. Örneğin, 1889 Paris Sergisi'nin mirası olan Eyfel Kulesi, modernitenin en belirgin görüntülerinden birini oluştururken Fransız ulusal kimliğinin de en önemli sembolü haline gelmiştir. Tanımlayıcı bir kentsel simge olan yapı yılda yedi milyon kişi tarafından ziyaret edilmektedir (Bergdoll, 2003, s. 2; Young, 2008, s. 343; Alıcı, 2017, s. 2984; CNN Editorial Research, 2021). Diğer bir sembol yapı 1888 Barselona Dünya Sergisi'nin girişi olarak inşa edilen Zafer Takı'dır (The Arc de Triomf) (Barcelo, b.t.). "*Uzay Çağı*" teması ile düzenlenen 1962 Seattle EXPO için tasarlanan fütüristik gözlem kulesi Space Needle, kentin yenilikçi ve ileri görüşlü ruhunu simgelemektedir (Space Needle, b.t.) (Şekil 4).

Şekil 4. EXPO mimarisinden örnekler

Kaynak: (a) inoxstyle, b.t.; (b) Jessop, 2018; (c) Barcelo, b.t.; (d) Woodman, 2020

Ev sahibi kentler kadar yenilikçi yaklaşımlar katılımcı ülkelerin pavyonlarında da görülmektedir. Bu da uluslararası özellikli sergide her ülkenin ev sahibi ülkenin temasına uygun olarak kendi yerel değerlerini simgeleyecek eserler üretmesine ve sergilemesine olanak sağlamaktadır. Sürekli ve geçici olan bu pavyonlar arasında EXPO mirasına uygun birçok yapı bulunmaktadır. Örneğin, EXPO 1929’da Mimar Mies van der Rohe tarafından tasarlanan ve birçok yapıya ilham veren Barselona Pavyonu, EXPO mimarisinin ikonik yapıları arasındadır (Miesben, b.t.; Maçka Kalfa ve Durmuş, 2016.). Şekil 5’te pavyonlardan örnekler yer almaktadır. 2015 Milano EXPO teması olan “gezegeni beslemek, yaşam için enerji” teması altında Birleşik Krallık arı kovani ile birlikte araştırma ve teknolojinin gıda güvenliği ve biyoçeşitlilik ile birlikte nasıl işlediği üzerine bir mimari tasarım yapmıştır (Archdaily, b.t.). 2010 Şangay’daki “Daha İyi Şehir, Daha İyi Yaşam” temasına Danimarka pavyonu sürdürülebilir ve kent akli içeren bir tasarım yapmıştır (Payne, b.t.). 2000 yılında Hannover’da düzenlenen “İnsanlık-Doğa-Teknoloji” teması altında, İsveç sürdürülebilirlik üzerine ses kutusu temasıyla (Gwizda, 2014), Türkiye ise “saydam, teknolojik bir örtü olan yapı zengin Anadolu kültürünün sürekliliğini, bir anlamda gelenekselden teknolojiye dönüşümünü simgelemek” (Onbay, 2020, s. 137) üzerine tasarlanmıştır.

Şekil 5. EXPO mimarisinden örnekler

Kaynak: (a) Rosenfield, 2015; (b) Payne, b.t.; (c) Franzoia, b.t.; (d) Heineking, 2020

Kentsel alanda dönüşümler yaratan EXPO’lar mimari eserlerle birlikte altyapı ve yapıları çevrede iyileştirmeler yapmaktadır (Polat ve Tezcan, 2020, s. 354). Hem adaylık sürecinde hem de ev sahipliğinde erişimin önem kazanması altyapı yatırımlarını hızlandırmaktadır. Yüksek sayıda gelen katılımcı için bu altyapı ile entegre edilmiş konaklama alanları kentler için birer EXPO mirası olarak değerlendirilmektedir (Hallaq vd., 2020, s. 1). Kentlerdeki çöküntü bölgesi haline gelmiş atıl alanların etkinlik içerisinde dönüştürülmesi EXPO’larda başvurulan stratejiler arasındadır. Bu alanların EXPO gibi öncü bir ivme ile hızla dönüştürülerek kente kazandırılması ve bunun küresel bir etkinlikle paylaşılması kent marka imajına da fayda sağlamaktadır. EXPO’lar, terk edilmiş büyük alanların yeniden yapılandırılması, ikincil kentsel merkezlerin geliştirilmesi, kültürel etkinliklerle bu alanların yeniden canlandırılması ile alan bazlı dönüşümün aracı haline gelmektedir (Carrière ve Demazière, 2002, s. 70; Kim, 2011, s. 286; Deng vd., 2016, s. 163). Kentsel alanda yapılan bu dönüşümler alanların fonksiyonlarının değiştirilerek kentlere yeniden kazandırılmasını sağlamaktadır. Bu kapsamdaki örneklerden biri

1939 New York sergisinde Flushing'deki (Queens) çöp depolama alanının ıslah edilerek serginin teması olan “*Yarının Dünyasının İnşası*” için dönüştürülmesidir (Mattern, 2016). Bir diğer örnek 1992 EXPO'sunun düzenlendiği Cenova'daki sanayisizleşme ve eski limanının işlevini yitirmesiyle âtil kalmış liman alanında kentsel karakterini değiştirmeden ve tarihi özelliğini devam ettirecek şekilde yapılan kıyı bölgesi kentsel yenileme uygulamasıdır (De Staffani, 2011, s. 28; Ferrari ve Guala, 2015, s. 126; Jussi, 1995, s. 17). 1998 Lizbon Sergisi ile kentin nehir kıyısında gözle görünür bir değişimin yaşandığı yenileme projesi gerçekleştirilmiştir (Pinto vd., 2020, s. 2). 2010 Shanghai EXPO'sunda ise Huangpu Nehri üzerinde 5,28 kilometrekarelik bir alan, yeni iş, kültürel mekân ve yeşil alan kazandırılarak kentin kültürel bir metropol inşası için kentsel yenileme uygulaması yapılmıştır (Li, 2018, s. 126; Sustainable Development, b.t.) (Şekil 6).

Şekil 6. EXPO mimarisinden örnekler

Kaynak: (a) Blakinger, 2016; (b) JDP Econ, 2017; (c) Felipe, 2018; (d) Yijing, 2017

4. EXPO'ya Ev Sahipliği Yapmanın Kentsel Stratejiler Üretmek Bağlamında Değerlendirilmesi

EXPO'lar, Olimpiyat Oyunları ve Dünya Kupası ile birlikte üç önemli mega etkinlikten bir tanesidir (Erten, 2008, s. 208). Sergiler kentlerin kendilerini gösterebilmeleri için fırsat sunan modernitenin sembolik icatlarının en ayırt edici olanları (Bennet, 1991, s. 30) olarak değerlendirilmektedir. Markalaşma, imaj yaratma, belirlenen kimliğin küresel dolaşımının dünya üzerindeki seyahat ve iş haritasına yerleşebilmesi için bir fırsat sunmaktadır (De Carlo vd., 2009, s. 9; Dynon, 2011, s. 185). Bir kalkınma gücü olarak ele alınmakta ve kentler BIE ve IOC (Intergovernmental Oceanographic Commission) tarafından benzer kriterlerin en uygun şartlarının sağlanması için adaylar arasında bir rekabet gücü yaratmayı hedeflemektedir (Edizel, 2013, s. 633). EXPO'lara ev sahipliği yapmak, Olimpiyat oyunları ve dünya kupası gibi etkinliklere ev sahipliği yapmaya benzer bir rekabet süreci içerisinde kentlere fırsatlar sunmaktadır (Kim, 2011, s. 286). Yaratılan bu ekonomik ve sosyal kapasitenin artırımı, ev sahibi kentin rekabet ettiği kentler arasındaki konumunu yükseltmekte; medyada görünürlüğü artmakta ve ziyaretler yoluyla kentin kimliği küresel alanda duyurulmaktadır (Wang vd., 2012, s. 1285; Sun ve Ye, 2010, s. 134).

Kentler günümüzde artan bir biçimde küresel alanda imajlarını güçlendirerek çekiciliklerini artırmaya çalışmaktadır. EXPO'lar süresi, katılımcı sayıları, belirli bir tema etrafında yürüttüğü etkileşimli süreçleri ile birlikte girişimci bir yapı içerisinde kentlerin ev sahipliği yapmak için başvurduğu yöntemlerdendir. Geçmişten günümüze etkinliklerin ölçeği ve katılımcı sayıları artarken ev sahipliği yapmak isteyen aday kentler de çoğalmaya başlamıştır (Çayan ve Sat, 2022, s. 480). Bu başvurunun öne çıkan nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kentlerin ihtiyaç duyduğu imajı sağlayabilmesi: EXPO kentlerin/ülkelerin birer vitrinidir ve sahip oldukları değerlerin farklı etkinliklerle güçlü bir şekilde dünyaya sunulmasını sağlamaktadır.

- Tanıtım faaliyetleri sağlaması: Uzun süreli ve uluslararası olması ve küresel bir temanın etkinliği biçimlendirmesi, adaylık sürecinden başlayarak ev sahibi kenti uluslararası medya aracılığıyla sürekli gündemde tutmaktadır.

• Turizm faaliyetlerine katkısı: Ziyaretçi sayısı fazla olan etkinliklerdendir. Bununla birlikte EXPO tamamlandıktan sonrasında da ziyaretçilere yönelik hazırlanan peyzaj, kültürel alanlar, konaklama birimleri kente hizmet sektöründe de katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte özel etkinlikler, turizm endüstrisinin en hızlı büyüyen türlerinden biri haline gelmiştir (Hallaq vd., 2020, s. 1).

• Altyapının iyileştirilmesi: Başta ulaşım olmak üzere fuarlar uzun vadede olabilecek yatırımların öncü bir ivmeyle hızlandırılmasını sağlamaktadır. Sadece ulaşım ağı değil, köprü, geçit, havaalanı gibi ulaşım noktalarının da kente kazandırılmasını sağlamaktadır.

• Landmark kazanımları: EXPO mimarisi olarak da adlandırılan birçok yapı fuar sonrasında kentlerin landmarkları olarak kentlerin imajını güçlendirmektedir. Özellikle yapıldığı dönemin yenilikçi yaklaşımlarının somut birer örneğini sergilemeleri, bu yapıları birer miras haline getirmektedir. Örneğin camın yapısal kullanımının kendi dönemi için mimari bir yenilik olarak Kristal Saray'da kullanılması ya da atom çağı olarak değerlendirilen 1950'li yıllarda EXPO 1958 için yapılan Atomium bu simgesel değerlerini yansıtmaya ev sahibi kentle anılan yapıların üretilmesini sağlamıştır.

• Kentsel yenileme fırsatı vermesi: Atıl ya da çöküntü alanı olduğu belirlenen alanların fuar alanı olarak yeniden işlevlendirilerek ve bu bölgelere sağlanan ulaşım ile birlikte kentlere yeniden kazandırılması EXPO'larda sıklıkla görülmektedir. Bunun örnekleri Lizbon ve New York'taki alansal dönüşümler veya 1967 Montreal EXPO'sundaki Habitat 67 geleceğin konut alanları şeklinde olabilmektedir (BIE, b.t.k; Mimarizm, 2013).

• Yatırımların hızlanması: Kentlerde uzun sürelerde yapılabilecek yatırımların ve kentsel alanlardaki iyileştirmelerin çok daha kısa sürede gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

• Küresel bir soruna ışık tutmak/İnsanlığı bilinçlendirmek: EXPO'ları diğer mega etkinliklerden ayıran en önemli özellik insanlığın karşılaştığı küresel bir soruna çözüm üretmek için ortam hazırlamaktır. Bununla birlikte sergilerin ilk dönemlerinde edinilen gelirler müzelere ve kolej gibi eğitim kurumlarına harcanmıştır (BIE, b.t.l).

• Prestij sağlama: EXPO'lar kentlerin ve ülkelerin kendilerini küresel alanda göstermeleri için bir fırsat sunmaktadır. Örneğin 1878 EXPO'sunun Paris'te düzenlenmesini kent, savaşlar sonrasında yeniden doğuşunu tüm dünyaya göstermek istediği için tercih etmiştir (BIE, b.t.m).

• Teknolojik ilerlemeler: Etkinlikler ülkelerin teknolojik gelişmelerini de sunduğu birer vitrin olduğu için EXPO'larda bilgisayar, telefon, IMAX (Image Maximum), robotik ilerlemeler gibi pek çok icat katılımcılara sunulmuştur.

• Küresel iş birliği: 1958 yılında düzenlenen EXPO için yer seçimi yapılırken İkinci Dünya Savaşı'nın izlerinin olduğu bir alan seçilmiştir. Bu sergi, öncekilerden farklı olarak teknolojiden öte insanlığı merkeze aldığı için Dünya Sergisi tarihinde bir dönüm noktası haline gelmiştir.

• EXPO sergilerine siyasi katılım: Diplomatik etkiler, EXPO'ların önemli çıktılarında bir tanesidir. Örneğin ikinci olarak düzenlenen EXPO'sunda Napolyon, daha büyük ve daha katılımcı bir etkinlik olması için temaya "*sanat*"ı da eklemiştir. Benzer şekilde 1876 EXPO'sunun Philadelphia'da düzenlenmesini dönemin başkanı Grant, Avrupalı güçlerin gerisinde kalmamak için istemiştir (BIE, b.t.n). Bir başka siyasi katılım örneği, Expo'nun ilk dönemlerinde Sultan Abdülaziz savaşlar dışında ilk defa 1867 EXPO'suna katılmak için ülkeden ayrılmıştır (Bilgi, 2019).

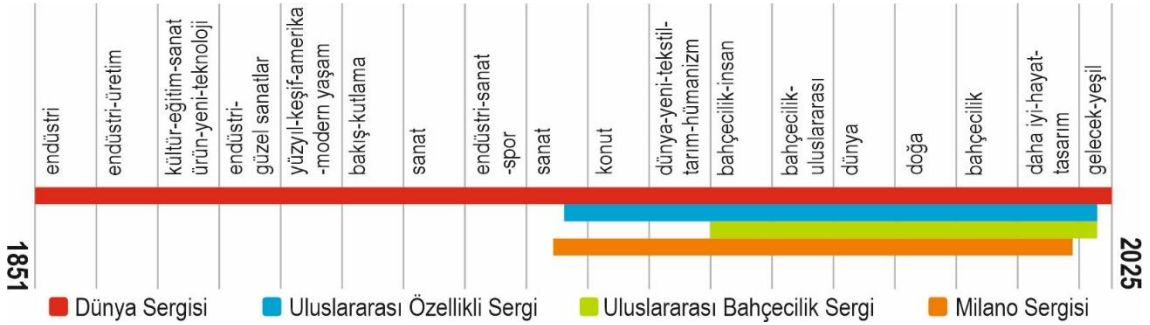
• Olumsuz imajın iyileştirilmesi: 1920'lerde Chicago mafya ile ilgili kötü şöhretini bertaraf etmek ve yerel ve küresel imajını güçlendirmek için 1933 EXPO'suna ev sahipliği yapmak istemiştir (BIE, b.t.o). EXPO'nun düzenlenmesinin ardından kentin başarısı sonrasında

New York, ekonomik krizin izlerini yok etmek için 1939 EXPO'suna ev sahipliği yapmak istemiştir (BIE. b.t.p).

• İstihdam ve ekonomik fırsatlar sunması: Yaşanan krizlerin çözümüne ilişkin paylaşımlarla birlikte EXPO'lar, girişimcileri bir araya getirmektedir. Bu durum, sanayi ülkeleri arasında iş bağlantıları kurmak için önemli bir ağ oluştururken, ev sahibi kentte de yerel kalkınmaya yönelik fırsatlar sunmaktadır.

Taşıdığı tüm bu özellikler ile birlikte EXPO'lar tarihsel açıdan bakıldıklarından uzun bir geçmişe sahiptir. Uluslararası niteliğini ilk etkinlikten itibaren koruyan etkinlik, 1930'lara kadar Dünya Fuarı olarak düzenlenmiş; konularını endüstri, kültür, sanat ve spordan almıştır. 1930'lardan sonra ise dünya fuarları devam ederken EXPO'lara 3 yeni kategori eklenmiştir. Şekil 7'de ilk EXPO olan 1851'den günümüze kadarki süreçte her bir kategorinin düzenleme süresi ve temalarda en çok öne çıkan kelimeler görülmektedir. İlk EXPO'da bu kelime "endüstri" iken son EXPO döneminin kelimesi "gelecek" ve "yeşil"dir.

Şekil 7. Zamansal Süreçte EXPO'lar ve temalar

EXPO gibi mega etkinlikler sadece kentlerin değil, küresel anlamda dünyada da etkilerinin izlenebileceği organizasyonlardır. Çalışmada EXPO gibi bir mega etkinliğe ev sahipliği yapmanın kentler nezdinde olumlu tarafları üzerinde durulmuştur. Kentlerin rekabetçi süreçler içerisinde avantaj sağlamak için başvurdukları bir strateji olarak ele alınmış ve bunun neden bu şekilde değerlendirildiği çalışmada EXPO gibi büyük ölçekli bir organizasyonun tüm etkinlikleri üzerinden anlatılmıştır. Bununla birlikte süresi ve medya etkisi düşünüldüğünde etkinliklerin olumlu yönleri ile birlikte birçok tartışmayı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Örneğin panoramik açıdan Notre Dame Katedralinin yerini alan Eiffel Kulesi, sadece yapısal değil sembolik açıdan da gündemde yer almıştır (Young, 2008, s. 345). Ayrıca yapı, 1889 Paris Sergisi için yapılmaya başlandığında, dönemin aydınları estetik olarak yapımına karşı çıkmışlardır (Lemoine, 2019). Sosyal açıdan bakıldığında ev sahipliğini yapan kent ve ülkenin mevcut durumu, etkinliklere de yansımaktadır. Örneğin 1984 Louisiana Sergisinin ekonomik ve katılımı yüksek bir etkinlik olmaması neticesinde, süregelen ırksal çatışmaları ve kentlilerin barınma gibi ekonomik sorunlarının kentte tartışmaya konu olmasını ortaya çıkarmıştır (Gotham, 2011, s. 208). Sergiler, sadece küresel etkileri ile değil, mekânsal olarak büyüklükleri ile de tartışmaların konusu olabilmektedir. İzmir'in EXPO adaylık sürecinde organizasyonun yer seçimi birçok tartışmayı beraberinde getirerek etkinliğin mekâna olan müdahalesini de gözler önüne sermiştir (Çoban, 2007). Tüm bu örnekler göstermektedir ki mega etkinliklere ev sahipliği yapmak esasında ev sahibi yönetimlerin organizasyonları nasıl yürüttüğü ile de ilişkilidir. Kimi zaman ise ev sahipliği yapmak risk taşımaktadır ve bu riskin yönetimi önemli hale gelmektedir. 1968 Meksika Olimpiyatları başlamadan gerçekleşen ve öğrenci ve sivillerin ölümleri ile sonuçlanan Tlatelolco Katliamı etkinliklerle birlikte anılmaktadır (Malkin, 2018; NPR, 2008). Bir diğer örnek olarak 1972 yılında olimpiyatlara ev sahipliği yapan Münih kenti, tüm medyanın gözünün üzerinde olduğu bu dönemde 11 sporcunun öldürüldüğü ve yaklaşık 900 milyon kişinin bu saldırıyı televizyonlarından izlediği katliamla hatırlanmaktadır (Doubek, 2022; Holroyd, 2022). Büyük bütçeli olan bu mega etkinliklerin düzenlendikleri kent ve

ülkelerin ekonomik koşullarının böylesi zamanlarda ortaya çıkması bir diğer olumsuz etkidir. Antalya EXPO'sundaki sergi sonrası tesis ve alanların kullanımında yaşanan sorunların (Karahana vd., 2021) benzer bir tartışması 2004 Olimpiyatlarında Yunanistan, ev sahipliği yapma kapasitesi, alt ve üst yapı inşa süreçleri ve bu yapıların etkinlik sonrası atıl durumda olması tartışmaları ile birlikte gündeme gelmiştir (Foundation for Economic & Industrial Research, 2015; Reynolds, 2015). 2016 yılında Olimpiyatlara ev sahipliği yapan Brezilya, ekonomik sıkıntılarının olduğu bu dönemde gerekli altyapı projelerini düzenleyerek ek fonlar kullanmış ve bu durumun sonucunda Rio de Janeiro'da kamu hizmetlerini zayıflatmış, kamu kesintileri yapılmış ve hastaneler hizmetlerini kısıtlamıştır (Sandy, 2016). Tüm bu süreç ve halkın gösterileri ise medyada görülmüştür (Lazar, 2016). Sonuç olarak mega etkinliklerin kentler üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra imajlarının zedelenmesi ve oyunların için kamunun borçlarının artması ev sahipliği konusunda şüpheler yaratmıştır. Bununla birlikte 1972 Olimpiyatları için seçilen Denver kentinin ek kamu harcamaları için yaptığı referandum sonucunda etkinliği reddeden ilk ve tek ev sahibi şehir olarak tarihe geçmiştir (McBride ve Manno, 2021).

Sonuç olarak kentlerin rekabetçi süreçlerde öncü sayılabilecek projeler, rekabet avantajı sağlamada rol oynamaktadırlar. Mega etkinliklere ev sahipliği yapmak ise bunun araçlarından biri olarak görülmektedir. Kültürel bir etkinlik olarak EXPO'lar ise yüzyılı aşkın tarihiyle küresel ölçekte kentlerin ve ülkelerin tanıtımını yapmakta; kentsel alanları dönüştürmekte, kendine ait bir miras yaratmakta ve sonraki yıllarda üretilen bu değerlerle birlikte düzenlendiği kentle birlikte anılmaktadır. Geçmiş sergilerin gösterdiği kazanımlar ise ev sahipliği yapma istekliliğini artırarak kentlerin kullandığı stratejilerden biri haline gelmesine neden olmaktadır.

Kaynakça

- Acs, Z., Glaeser, E., Litan, R., Fleming, L., Goetz, S., Kerr, W., Klepper, S., Rosenthal, S., Sorenson, O. ve Strange, W. (2008). *Entrepreneurship and Urban Success: Toward a Policy Consensus*. Missouri: Ewing Marion Kauffman Foundation. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1092493>
- Alıcı, S. (2017). 19. Yüzyılda Sanatın Başkenti Paris ve İzlenimcilik Akımı. *İdil*, 6(38), 2977-2998. doi: 10.7816/idil-06-38-22.
- Archdaily. (b.t.). *UK Pavilion - Milan Expo 2015 / Wolfgang Buttress*. <https://www.archdaily.com/627728/uk-pavilion-milan-expo-2015-wolfgang-buttress> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Barcelo. (b.t.). *The Arc de Triomf, Barcelona's gateway to modernity*. <https://www.barcelo.com/guia-turismo/en/spain/barcelona/things-to-do/the-arc-de-triomf-barcelonas-gateway-to-modernity/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Batuhan, T. (2020). Antalya'nın EXPO 2016 Tecrübesi ve Organizasyon Mirasının Değerlendirilmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 281-298. doi: 10.17336/igusbd.656499.
- Bergdoll, B. (2003). Introduction. L. Herve (Ed), *The Eiffel Tower* içinde (7-16). New York: Princeton Architectural Press.
- Bilgi, Ö.B. (2019). *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*. <http://trdergisi.com/sultan-abdulazizin-avrupa-seyahati/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Binkley, E. (2019). *Destination Congo: Sabena Airlines and The Visual Legacy of Congolese Tourism* (Yayımlanmamış lisans tezi). University of Michigan, Ann Arbor.
- Blakinger, K. (2016). *A look back at some of the coolest attractions at the 1939 World's Fair*. <https://www.nydailynews.com/new-york/queens/back-attractions-1939-world-fair-article-1.2619155> (Erişim tarihi: 15.07.2021).

- Brittain, J.E. (2005). Electrical Engineering Hall of Fame: Alexander Graham Bell. *Proceedings of the IEEE*, 93(2), 467-470. doi: 10.1109/JPROC.2004.840443.
- Burbank, M.J., Andranovich, G. ve Heying, C.H. (2002). Mega- Events, Urban Development, and Public Policy. *The Review of Policy Research*, 19(3), 179-202. doi: 10.1111/j.1541-1338.2002.tb00301.x.
- Can, E. (2015). Boş Zaman, Rekreasyon ve Etkinlik Turizmi İlişkisi. *İstanbul Journal of Social Sciences*, 10, 1-17.
- Carrière, J.P. ve Demazière, C. (2002). Urban Planning and Flagship Development Projects: Lessons from EXPO 98, Lisbon. *Planning Practice and Research*, 17(1), 69-79. doi: 10.1080/02697450220125096.
- Chan, R. ve Li, L. (2017). Entrepreneurial City and the Restructuring of Urban Space in Shanghai Expo. *Urban Geography*, 38(5), 666-686. doi: 10.1080/02723638.2016.1139909.
- Chicago Architecture Center (b.t.). *World's Columbian Exposition Of 1893*. <https://www.architecture.org/learn/resources/architecture-dictionary/entry/worlds-columbian-exposition-of-1893/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- CNN Editorial Research. (2021). *Eiffel Tower Fast Facts*. <https://edition.cnn.com/2013/07/11/world/europe/eiffel-tower-fast-facts/index.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Cornelissen, S. (2004). Sport mega-events in Africa: Processes, Impacts and Prospects. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 1(1), 39-55. doi: 10.1080/1479053042000187793.
- Çayan, D. ve Sat, N.A. (2022). Mega Etkinlikler ve Kentsel Mirasları: Birleşmiş Milletler Habitat II-İstanbul Deneyimi. *İdealkent*, 14(Bölgesel Çalışmalar Özel Sayısı), 478-509.
- Çetinel, E. (2012). *Tarihsel Süreç İçinde Dış Cephe Kaplama Malzemelerinin Isı Yalıtımı Açısından İrdelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Çoban, İ. (2007). *EXPO'nun Önü Açıldı*. <https://v3.arkitera.com/h22205-exponun-onu-acildi.html> (Erişim tarihi: 10.07.2022).
- De Carlo, M., Canali, S., Pritchard, A. ve Morgan, N. (2009). Moving Milan Towards EXPO 2015: Designing Culture into a City Brand. *Journal of Place Management and Development*, 2(1), 8 – 22. doi: 10.1108/17538330910942762.
- De Staffani, A. (2011). A la Carte Urban Policies. Mega-Events: From Exceptionality to Construction of Ordinary Planning Practices. A Look at Italy: Case Study of the 2006 Winter Olympic Games in Turin. *Mokslas - Lietuvos ateitis* 3(3), 23-29. doi: 10.3846/mla.2011.047.
- Deng, Y., Poon, S.W. ve Chan, E.H.W. (2016). Planning Mega-event Built Legacies e A Case of Expo 2010. *Habitat International*, 53, 163-177. doi: 10.1016/j.habitatint.2015.11.034.
- Domini, G. (2019). Exhibitions, Patents, and Innovation in the Early Twentieth Century: Evidence from the Turin 1911 International Exhibition. *European Review of Economic History*, 24(3), 578–600. doi: <https://doi.org/10.1093/ereh/hez004>.
- Doubek, J. (2022). *50 years ago, the Munich Olympics massacre changed how we think about terrorism*. <https://www.npr.org/2022/09/04/1116641214/munich-olympics-massacre-hostage-terrorism-israel-germany> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Dynon, N. (2011). Better City, Better Life? The Ethics of Branding the Model City at the 2010 Shanghai World Expo. *Place Branding and Public Diplomacy*, 7(3), 185–196. doi: 10.1057/pb.2011.21.

- Edizel, O. (2013). Mega-events as a Place Marketing Strategy in Entrepreneurial Cities: Izmir Expo 2015 Candidacy as a Roadmap for Hosting Expo 2020. *Town Planning Review*, 84(5), 633-657. doi: 10.3828/tpr.2013.33.
- Ertlen, S. (2008). *Spatial Analysis of Mega-Event Hosting: Olympic Host and Olympic Bid Cities* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Eryılmaz, S.S. ve Cengiz, H. (2012). Mega Etkinliklerin Kent Mekânına Ekonomik Yansımaları, Formula 1 Örneği. *Sigma 4*, Özel Sayı, 77-96.
- Fallan, K. (2014). Milanese Mediations: Crafting Scandinavian Design at the Triennale di Milano. *Journal of Art History*, 83(1), 1-23. doi: 10.1080/00233609.2013.878389.
- Felipe, L. (2018). *EXPO'98 Ended 20 Years Ago and Returned to Eastern Zone to Lisbon*. <https://portugalinews.eu/expo98-ended-20-years-ago-and-returned-the-eastern-zone-to-lisbon/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Ferrari, S. ve Guala, C. (2015). Mega-events and Their Legacy: Image and Tourism in Genoa, Turin and Milan. *Leisure Studies*, 36(1), 119-137. doi: 10.1080/02614367.2015.1037788.
- Foundation for Economic & Industrial Research. (2015). *The impact of the 2004 Olympic Games on the Greek economy*. http://iobe.gr/docs/research/en/RES_05_F_15012015_REP_EN.pdf (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Franzoia, E. (b.t.). *P. Zumthor Swiss Pavilion at Expo 2000 in Hanover*. <https://www.floornature.com/p-zumthor-swiss-pavilion-at-expo-2000-in-hanover-4032/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Freepik. (2017). *Decorative Europe Map Free Vector*. https://www.freepik.com/free-vector/decorative-europe-map_1107538.htm (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Gardner, W.O. (2011). The 1970 Osaka Expo And/As Science Fiction. *Review of Japanese Culture and Society*, 28, 26-43.
- Gotham, K.F. (2011). Resisting Urban Spectacle: The 1984 Louisiana World Exposition and the Contradictions of Mega Events. *Urban Studies*, 48(1) 197-214. doi: 10.1177/0042098009360230.
- Gökçen Dündar, Ş. (2010). Unvan Peşindeki Kentler: "Mega" Projeler ve "Mega Etkinlikler" Üzerinden Bir Bakış. *Mimarlık*, 353.
- Görkemli, H.N., Matır, L., Çelik, C. ve Seki, Ö. (2014). Kent İmajı Açısından Olimpiyatlar-Selçuk Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(3), 178-196. doi: 10.19145/guifd.35563.
- Güzel, B. ve Güzel, Ö. (2016). Bölge Deneyim Ekonomisine Katkı Sağlayan Expo2016'ya Yönelik Ziyaretçi Değerlendirmeleri. Ö.O. Fettahlıoğlu ve C. Birin (Ed), *3rd International Congress on Social Sciences, China to Adriatic Antalya Congress Book* içinde (ss. 27-30). Adıyaman: Institution of Economic Development and Social Researches Publications.
- Gwizda, M. (2014). *Exemplary Project - Swiss Pavilion 'Sound Box' Designed by Peter Zumthor*. <https://folio.brighton.ac.uk/user/mg237/exemplary-project-swiss-pavilion-sound-box-designed-by-peter-zumthor> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Hallaq, A.A., Ninov, I. ve Dutt, C.S. (2020). The Perceptions of Host-City Residents of the Impact of Mega-Events and Their Support: The EXPO 2020 in Dubai. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1-23. doi: 10.1080/19407963.2020.1839088.
- Hansen, B. (2007). Enlightening the World: The Statue of Liberty. *Civil Engineering*, 77(7), 34-35.

- Heineking, K. (2020). *Süchtig Nach dem Expo-Feeling*. <https://www.ndr.de/geschichte/expo/20-Jahre-nach-der-Expo-2000-in-Hannover,expo618.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Hereźniak, M. ve Florek, M. (2018). Citizen involvement, place branding and mega events: insights from Expo host cities. *Place Branding and Public Diplomacy, Palgrave Macmillan, 14*(2), 89-100. doi: 10.1057/s41254-017-0082-6.
- Hiller, H.H. (1995). Conventions as Mega-events A New Model for Convention-host City Relationships. *Tourism Management, 16*(5), 375-379. doi: 10.1016/0261-5177(95)00041-L.
- Hiller, H.H. (1998). Assessing the Impact of Mega-Events: A Linkage Model. *Current Issues in Tourism, 1*(1), 47-57. doi: 10.1080/13683509808667832.
- Hiller, H.H. (1999). Toward an Urban Sociology of Mega-events. R. Hutchison (Ed), *Constructions of Urban Space* içinde (ss. 181-205). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Holroyd, M. (2022). *Munich massacre at 50: How a hostage crisis rocked the 1972 Olympics*. <https://www.euronews.com/2022/09/05/munich-massacre-at-50-how-a-hostage-crisis-marred-the-1972-olympics> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Horne, J. (2007). The Four 'Knowns' of Sports Mega-Events. *Leisure Studies, 26*(1), 81-96. doi: 10.1080/02614360500504628.
- Inoxstyle. (b.t.). *Crystal Palace*. <https://blog.inoxstyle.com/en/crystal-palace/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Jago, L., DeHaan, C., Dwyer, L., Lipman, G., van Lill, D. ve Vorster, S. (2010). Optimising the Potential of Mega-events: An Overview. *International Journal of Event and Festival Management, 1*(3), 220-237. doi: 10.1108/17852951011078023.
- JDP Econ. (2017). *Genoa, Italy 1992 Columbiad Expo 1992*. <http://jdpecon.com/expo/wfgenoa1992.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Jessop, T. (2018). *This Surprising City is the Original Home to the Eiffel Tower*. <https://theculturetrip.com/europe/france/paris/articles/this-surprising-city-is-the-original-home-to-the-eiffel-tower/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Jussi, S.J. (1995). Waterfront Redevelopment and Urban Policy: The Case of Barcelona, Cardiff and Genoa. *European Planning Studies, 3*(1), 3-23. doi: 10.1080/09654319508720287.
- Karahan, F., Özgeriş, M., Demircan, N., Sezen, I. ve Karahan, A. (2021). Türkiye'nin Dünya Fuarı Deneyimi: Expo 2016 Antalya Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Humanities and Tourism Research, 11*(2), 304-319.
- Karmowska, J. (2003). Cultural Heritage as an Element of Marketing Strategy in European Historic Cities. R. Kozłowski (Ed), *Proceeding of the 5th Conference, Cultural Heritage Research: A Pan-European Challenge* içinde (ss. 139-141). European Communities.
- Kavaratzis, M. (2004). From City Marketing to City Branding: Towards a Theoretical Framework for Developing City Brands. *Place Branding, 1*(1), 58-73. doi: 10.1057/palgrave.pb.5990005.
- Kim, K.S. (2011). Exploring Transportation Planning Issues During the Preparations for EXPO 2012 Yeosu Korea. *Habitat International, 35*(2), 286-294. doi: 10.1016/j.habitatint.2010.10.002.
- Kisusi, R.L. (2014). *Promoting Public Awareness On The Existing Cultural Heritage Tourism Sites: A Case Of Dar Es Salaam City* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Arts In Tourism Planning And Management Of The Open University Of Tanzania, Dar es Salaam.

- Kokoro. (b.t.). *Actroid-DER series*. https://www.kokoro-dreams.co.jp/english/rt_tokutyu/actroid/ (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Kumar, V. (2021). *Top 5 Countries Leading Robotics Implementation in 2021*. <https://www.analyticsinsight.net/top-5-countries-leading-robotics-implementation-in-2021/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Layerace. (2016). *Mapa del Mundo Gris Vector Gratuito*. https://www.freepik.es/vector-gratis/mapa-mundo-gris_893780.htm (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Lazar, A. (2016). *Brazil's Political, Economic Turmoil Haunt Olympics*. <https://www.nbcnews.com/news/us-news/brazil-s-political-economic-turmoil-haunt-olympics-n585561> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.a). *A short history of EXPOs*. <https://www.bie-paris.org/site/en/past-EXPOs-a-short-history-of-EXPOs> (Erişim tarihi: 04.07.2022).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.b). *Since 1851*. <https://www.bie-paris.org/site/en/all-world-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.c). *About World EXPOs*. - <https://www.bie-paris.org/site/en/about-world-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.d). *About Specialised EXPOs*. <https://www.bie-paris.org/site/en/about-specialised-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.e). *Since 1936*. <https://www.bie-paris.org/site/en/all-specialised-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.f). *About Horticultural EXPOs*. <https://www.bie-paris.org/site/en/about-horticultural-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.g). *Since 1960*. <https://www.bie-paris.org/site/en/all-horticultural-EXPOs> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.h). *About Triennale di Milano*. <https://www.bie-paris.org/site/en/about-triennale-di-milano> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.i). *EXPO 1897 Brussels*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1897-brussels> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.i). *Since 1933*. <https://www.bie-paris.org/site/en/all-triennale-di-milano> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.k). *EXPO 1967 Montreal*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1967-montreal> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.l). *EXPO 1851 London*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1851-london> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.m). *EXPO 1878 Paris*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1878-paris> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.n). *EXPO 1876 Philadelphia*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1876-philadelphia> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.o). *EXPO 1933 Chicago*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1933-chicago> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Le Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.p). *EXPO 1939 New York*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1939-new-york> (Erişim tarihi: 15.07.2021).

- Lemoine, B. (2019). *The Artists Who Protested the Eiffel Tower*. <https://www.tou Eiffel.paris/en/news/130-years/artists-who-protested-eiffel-tower> (Erişim tarihi: 10.07.2022).
- Li, L. (2018). Urban Planning and Mega-Event Projects: Lessons from Expo 2010, Shanghai. Y. Ergen (Ed), *An Overview of Urban and Regional Planning* içinde (123-138). Londra: IntechOpen.
- Library of Congress. (b.t.). *Futurama, of the City of 1960, Designed by Norman Bel Geddes for the General Motors Exhibit at the New York World's Fair in 1939*. <https://www.loc.gov/item/2012645722/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Lienhard, J.H. (b.t.). *No. 69: Steam Engines in England*. <https://www.uh.edu/engines/epi69.htm> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Lim, S.T. ve Lee, J.S. (2007). Host Population Perceptions of the Impact of Megaevents. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 11(4), 407-421. doi: 10.1080/10941660600931259.
- Maçka Kalfa, S. ve Durmuş, S. (2016). *Dünya Fuarlarında Ülke Pavyonlarının Mekânsal ve Yapısal İrdelenmesi*. <https://yapidergisi.com/dunya-fuarlarinda-ulke-pavyonlarinin-mekansal-ve-yapisal-irdelenmesi/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Magno, F. ve Dossena, G. (2020). Pride of Being Part of a Host Community? Medium-term Effects of Megaevents on Citizen Quality of Life: The Case of the World Expo 2015 in Milan. *Journal of Destination Marketing & Management* 15(100410), 1-9. doi: 10.1016/j.jdmm.2020.100410.
- Malfas, M., Theodoraki, E. ve Houlihan, B. (2004). Impacts of the Olympic Games as Mega-events. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers Municipal Engineer*, 157 (ME3), 209–220. doi: 10.1680/muen.157.3.209.49461
- Malkin, E. (2018). 50 Years After a Student Massacre, Mexico Reflects on Democracy. <https://www.nytimes.com/2018/10/01/world/americas/mexico-tlatelolco-massacre.html> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Marin-Aguilar, J.T. ve Vila-López, N. (2015). How Can Mega Events and Ecological Orientation Improve City Band Attitudes?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(4), 629-652. doi: 10.1108/IJCHM-03-2013-0117.
- Mattern, S. (2016). *Indexing the World of Tomorrow*. https://placesjournal.org/article/indexing-the-world-of-tomorrow-1939-worlds-fair/?gclid=CjwKCAjwhuCKBhADEiwA1HegOfMnBXKQ0QAg2JQvP0WM0H1de03_gk5nVK_pj11Nwx-v4PkvweqaCBoCUAMQAvD_BwE&cn-reloaded=1 (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- McBride, J. ve Manno, M. (2021). *The Economics of Hosting the Olympic Games*. <https://www.cfr.org/background/economics-hosting-olympic-games> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Merrill, L. (2012). Exhibiting Race ‘Under the World's Huge Glass Case’: William and Ellen Craft and William Wells Brown at the Great Exhibition in Crystal Palace, London, 1851. *Slavery & Abolition*, 33(2), 321–336. doi:10.1080/0144039x.2012.669907.
- Mewes, D. ve Heloir, A. (2009). *The Uncanny Valley*. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.233.3469&rep=rep1&type=pdf> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Miesbcn. (b.t.). *Pavilion*. <https://miesbcn.com/the-pavilion/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).

- Mimarizm. (2013). *Habitat 67: Geleceğin Yerleşimleri*.
https://www.mimarizm.com/makale/habitat-67-gelecegin-yerlesimleri_115430 (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Moreno, B. (2004). *The Statue of Liberty*. Chicago: Arcadia Publishing.
- National Museum of American History. (b.t.). *Alexander Graham Bell Experimental Telephone*.
https://americanhistory.si.edu/collections/search/object/nmah_689864 (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- NPR. (2008). Mexico's 1968 Massacre: What Really Happened?
<https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=97546687> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Olds, K. (1988). *Planning For The Housing Impacts of A Hallmark Event: A Case Study of EXPO 86*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). The University of British Columbia, Vancouver.
- Onbay, E. (2020). 21. Yüzyıl Dünya Fuarlarında (Expo) Türkiye'nin Mimari Temsili. *AURUM Mühendislik Sistemleri ve Mimarlık Dergisi*, 4(1), 135-152.
- Paris Insiders Guide. (b.t.). *Nine Highlights Of The Paris Universal Expositions – 1855 to 1937*.
<https://www.parisinsidersguide.com/paris-universal-expositions.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Payne, S. (b.t.). *10 Architectural Wonders of Expo 2010 Shanghai*.
<https://www.thecoolist.com/shanghai-expo-pavilions-the-ten-architectural-wonders/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Pinto, A.P.T., Brandão, B.A., Cayolla, C.I. ve Costa, D.J. (2020). *Urban Transformations in The Aftermath of Lisbon's Expo'98 The Polis Programme*. Seminario Internacional de Investigaçao em Urbanismo, Sao Paulo.
- Polat, B. ve Tezcan, S. (2020). Expo'nun Kentsel Fonksiyonları Belirlemedeki Rolü Üzerine Bir Sağlık Kampüsü Önerisi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 354-371. doi: 10.33905/bseusbed.779860.
- Reynolds, E. (2015). A dark Olympic legacy for Greece. <https://www.news.com.au/sport/sports-life/a-dark-olympic-legacy-for-greece/news-story/8dcf6d1e8df9fe2e0f93ff12e74b1b72> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Roche, M. (1994). Mega-Events and Urban Policy. *Annab of Tourism Research*, 21, 1-19. doi: 10.1016/0160-7383(94)90002-7.
- Rosenfield, K. (2015). *UK and Wolfgang Buttress Win "Best Pavilion" at Milan Expo 2015*.
<https://www.archdaily.com/776336/uk-and-wolfgang-buttress-win-best-pavilion-at-milan-expo-2015> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Sandy, M. (2016). *Olympic Host State Faces Financial Crisis As Games Approach*.
<https://time.com/4172821/rio-olympics-financial-crisis/> (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- Schoenefeldt, H. (2016). Adapting Glasshouses for Human Use: Environmental Experimentation in Paxton's Designs for the 1851 Great Exhibition Building and the Crystal Palace, Sydenham. *Architectural History*, 54, 233-273. doi: <https://doi.org/10.1017/S0066622X00004068>.
- Silvestre, G. (2009). The Social Impacts of Mega-Events: Towards a Framework. *Esportee Sociedade*, 4(10), 1-26.
- Smith, C. (2006). *The Plan of Chicago*. The University of Chicago Press.

- Sovereign Hill Education. (2015). *The Great Exhibition of 1851*. <https://sovereignhilledblog.com/2015/08/21/the-great-exhibition-of-1851/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Space Needle. (b.t.). *A Seattle Icon*. <https://www.spaceneedle.com/about> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Sun, J. ve Ye, L. (2010). Mega-events, Local Economies, and Global Status: What Happened Before the 2008 Olympics in Beijing and the 2010 World Expo in Shanghai. *Journal of Current Chinese Affairs*, 39(2), 133-165.
- Sustainable Development. (b.t.). *Transforming Shanghai: World Expo 2010*. <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=99&nr=250&menu=1449> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Taylor, A. (2013). *The 1939 New York World's Fair*. <https://www.theatlantic.com/photo/2013/11/the-1939-new-york-worlds-fair/100620/> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Teigland, J. (1999). Mega-events and Impacts on Tourism; The Predictions and Realities of the Lillehammer Olympics. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 17(4), 305-317. doi: 10.3152/147154699781767738.
- Terekli, M.S. ve Çobanoğlu, H.O. (2018). Mega Spor Organizasyonlarının Ekonomik Etkilerinin Türkiye Açısından Avantaj ve Dezavantajları. *The Journal of Social Science*, 2(3), 95-107. doi: 10.30520/tjsosci.429220.
- Timur, M.N., Çevik, S. ve Kıyık Kıcırcı, G. (2016). Destinasyon Marka Stratejisi Olarak Mega Etkinlikler: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 1030-1044. doi: 10.17719/jisr.20164622665.
- Wang, H., Xiaokaiti, M., Zhou, Y., Yang, Y., Liu, Y. ve Zhao, R. (2012). Mega-events and City Branding: A Case Study of Shanghai World Expo 2010. *Journal of US-China Public Administration*, 9(11), 1283-1293.
- Witt, S.F. (1988). Conference Report Mega-events and Mega-attractions. *Tourism Management*, 9(1), 76-77. doi: 10.1016/0261-5177(88)90063-5.
- Wood Cordulack, S. (2005). A Franco-American Battle of Beams: Electricity and the Selling of Modernity. *Journal of Design History*, 18(2), 147-166. doi: 10.1093/jdh/epi021.
- Woodman, C. (2020). *Space Needle Reopens With High-Tech Coronavirus Protections*. <https://patch.com/washington/seattle/space-needle-reopens-coronavirus-protections> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Xue, K., Chen, X. ve Yu, M. (2012). Can the World Expo Change a City's Image Through Foreign Media Reports?. *Public Relations Review*, 38(5), 746-754. doi: 10.1016/j.pubrev.2012.06.013.
- Yijing, H. (2017). *Shanghai 2010 World Expo Site to Become Massive Urban Park*. <http://chinaplus.cri.cn/news/china/9/20170423/3468.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021).
- Young, P. (2008). From the Eiffel Tower to the Javanese Dancer: Envisioning Cultural Globalization at the 1889 Paris Exhibition. *The History Teacher*, 41(3), 339-362. doi:10.2307/30036916.
- Yu, L., Wang, C. ve Seo, J. (2012). Mega Event and Destination Brand: 2010 Shanghai Expo. *International Journal of Event and Festival Management*, 3(1), 46-65. doi: 10.1108/17582951211210933.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50